



**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI JOQARI BILIMLENDIRIW, ILIM HÁM
INNOVACIYA MINISTRLIGI**

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI VETERINARIYA HÁM
SHARWASHÍLIQTÍ RAWAJLANDÍRÍW KOMITETI**

**SAMARQAND MÁMLEKETLIK VETERINARIYA MEDICINASI,
SHARWASHÍLIQ HÁM BIOTEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI
NÓKIS FILIALI**

**“ARALBOYÍ AYMAĞÍNDÁ SHARWASHÍLIQTA INNOVACION
TEXNOLOGIYALAR HÁM RAWAJLANDÍRÍWDÍN KELESHEGI”
atamasındađı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya materiyalları
TOPLAMÍ
25-aprel 2025-jıl**

**“OROL BO‘YI HUDUDIDA CHORVACHILIKDA INNOVATSION
TEXNOLOGIYALAR VA RIVOJLANTIRISHNING ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari
TO‘PLAMI
25-aprel 2025-yil**

**СБОРНИК материалов
Республиканской научно-практической конференции
“ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ
ЖИВОТНОВОДСТВА В ПРИАРАЛЬЕ”
25 апреля, 2025 г**

NÓKIS-2025



**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI JOQARI BILIMLENDIRIW, ILIM HÁM
INNOVACIYA MINISTRLIGI**

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI VETERINARIYA HÁM SHARWASHÍLIQTÍ
RAWAJLANDÍRÍW KOMITETI**

**SAMARQAND MÁMLEKETLIK VETERINARIYA MEDICINASÍ,
SHARWASHÍLIQ HÁM BIOTEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI
NÓKIS FILIALI**

**“ARALBOYÍ AYMAGÍNDÁ SHARWASHÍLIQTA INNOVACION
TEXNOLOGIYALAR HÁM RAWAJLANDÍRÍWDÍŇ KELESHEGI”
atamasındağı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya materiyalları
TOPLAMÍ
25-aprel 2025-jıl**

**“OROL BO‘YI HUDUDIDA CHORVACHILIKDA INNOVATSION
TEXNOLOGIYALAR VA RIVOJLANTIRISHNING ISTIQBOLLARI”
mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari
TO‘PLAMI
25-aprel 2025-yil**

**СБОРНИК материалов
Республиканской научно-практической конференции
“ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ
ЖИВОТНОВОДСТВА В ПРИАРАЛЬЕ”
25 апреля, 2025 г**

NÓKIS-2025

Juwmaqlap aytqanda bul aymaqlardagi fermer xojalqlarda salmonellyoz keselligi basqa ishek infekciyalarina salıstırğanda bir qansha kóp ekeni belgili boldı. Bunnan basqada kolibakterioz keselligi menenda kesellengen jas buzawlar sanıda bir qansha joqari ekenin kóriw mümkin.

Paydalangan ádebiyatlar

1. Davranov Q.D. Mikrobiologiya . Darslik. Toshkent-2024, 38-43 bet
2. Kurbanova S.Yu. Mikrobiologiya va Immunologiya. O'quv qo'llama. Toshkent-2015, 217-218 b
3. Kurbanova S.Yu. Mikrobiologiya va Immunologiya. O'quv qo'llama. Toshkent-2014, 224-237 b
4. Muhamedov I.M, Aliyev Sh.R. va boshq. Mikrobiologiya, virusologiya va immunologiya. Darslik. Toshkent. 2019 y.
5. Nuruzova Z.A., Fayzullayeva Z.R., Yodgorova N.T., Mamatmusaeva F.SH. Mikrobiologiya, virusologiya va immunologiya. Darslik. Toshkent-2022, 50-58 bet.
6. Parmanov M.P., Farmonov N.O., Qambarov A.A. Xususiy epizootologiya. Darslik. Samarqand-2010, 235-240 b
7. Salimov X.S., Qambarov A.A. Epizootologiya. Darslik. Samarqand-2016, 450-456 b
8. Shapulatova Z.J. Mikrobiologiya. O'quv qo'llama. Toshkent-2013, 130-133 b
9. Shapulatova Z.J. Veterinariya mikrobiologiyasi fanidan amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari. O'quv qo'llama. Toshkent-2019, 153-156 b

QORAQALPOG'ISTON CHORVACHILIGIDAGI EKTOPARAZITLAR EKOLOGIYASI

A.I.Kamalova

*Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar
universiteti Nukus filiali*

A.Sh.Ismoilov

Veterinariya ilmiy tadqiqot instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Qoraqalpog'iston Respublikasi Nukus va Qorao'zak tumanlari sharoitida qoramolchilikka va qo'ychilikka ixtisoslashgan fermer xo'jaliklarida ektoparazitlarning tarqalishi hamda ekologiyasi o'rganilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, qishloq xo'jalik hayvonlarida parazitlik qiladigan dominant ektoparazitlar ekologiyasi hamda ular tomonidan chaqiriladigan kasalliklar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: Qoraqalpog'iston, qo'ychilik, iksod kana, junxo'r, bovicola, zoofil hasharot, dominant ektoparazitlar, ekologiya.

Kirish. Bugungi kunda dunyo aholisini chorvachilik mahsulotlariga, jumladan, go'shti, jun va teri xom ashyolariga, bo'lgan talabi yildan-yilga oshib bormoqda. Ushbu talabni qondirish, yangi ish o'rinlarini yaratish, chorvachilik mahsulotlari hajmini yanada oshirish muhim vazifa hisoblanadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi ayrim hududlaridagi chorvachilikka ixtisoslashtirilgan fermer xo'jaliklarida mavjud qoramollar va qo'ylarga ektoparazitlar, xususan iksod kanalar va zoofil hasharotlar jiddiy xavf solmoqda. Ushbu hududlarda ektoparazitlar tarqalishini hamda mavsumiy dinamikasini o'rganish, ularga qarshi kurashishda muhim ahamiyatga ega. So'nggi yillarda chorvachilikda mulk shaklini o'zgarishi natijasida qishloq xo'jalik hayvonlari orasida ektoparazitlar va ular tomonidan chaqiriladigan kasalliklarni uchrash holatlari ko'paymoqda. Jumladan hialommoz, bovikolyoz, psoroptoz, sarkoptoz, estroz, melofagoz va boshqa kasalliklarni buzoq va qo'zilarining o'sishiga, o'z tengqurlaridan orqada qolishiga, go'sht, sut, jun, tivit, bola berish kabi mahsuldorliklarning kamayishiga olib kelmoqda.

Shuning uchun qishloq xo'jalik hayvonlari tanasida parazitlik qilib yashaydigan ektoparazitlar fenologiyasini va ular qo'zg'atadigan parazitlar kasalliklar tarqalishini o'rganish dolzarb muammo bo'lib hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi Qoraqalpog'iston sharoitidagi qoramolchilik va qo'ychilik fermer xo'jaliklarda ektoparazitlarning tarqalishi va ekologiyasini o'rganishdan iborat.

Tadqiqot materiali va uslublari. Qoraqalpog'iston Respublikasi ayrim tumanlari qoramolchilik xo'jaliklarida qoramollardan terilgan kana turlari Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Nukus filiali va Veterinariya ilmiy-tadqiqot institutining Araxnoentomologiya va akarologiya laboratoriyasi hamda ("Атлас иксодоидных клещей" М."Колос", 1968, И.М.Ганиев va boshqa aniqlagich (1959)), kitob va qo'llanmalarida keltirilgan aniqlagichlar hamda adabiyotlardan foydalanib aniqlandi.

Terilgan ektoparazitlar probirkalarda saqlandi. Har bir namuna etiketka bilan belgilandi. Etiketkada qora qalam bilan raqam belgisi (nomer), fermer xo'jaligi va aholi xo'jaligining nomi, joyi, parazit terilgan vaqti, hayvon turi, yoshi, hayvonning ektoparazit terilgan tana qismlari qayd qilinib borildi.

Tadqiqot natijalari. Tadqiqot ishlari Qoraqalpog'iston Respublikasining Nukus va Qorao'zak tumanlaridagi chorvachilik fermer xo'jaliklari va aholining shaxsiy xo'jaliklarida parvarishlanayotgan qoramollarda va qo'ylarda, ya'ni ikkilamchi (antropogen ekotoplar) hamda birlamchi biotsenozlar (zoobiotsenoz) sharoitida olib borildi. Bunda jami bo'lib 1200 boshdan ortiq qoramollar va 2400 boshdan ortiq qo'y-echkilardan foydalanildi.

Tadqiqotlar olib borilgan hududlarda ektoparazitlarning tabiatdagi mavsumiy harakati (endemik migratsiyasi) havo haroratining ko'tarilishi bilan aprel oyining ikkinchi dekadasi boshlanishi kuzatildi. O'rganishlar davomida Nukus va Qorao'zak tumanlari zoobiotsenozlarida ektoparazitlarning *Hyalomma* (*H.anatolicum*, *H.plumbeum*, *H.scupense*, *H.detritum*), *Rhipicephalus* (*Rh.bursa*,

Rh.turanicus), Haemaphysalis (H.sulcata, H.punctata), Dermacentor marginatus, Ixodes (I.ricinus) avlodlari vakillari qoramollar va qo'ylar organizmida tekinxo'rlik qiluvchi asosiy zooparazit sifatida qayd qilindi. Ektoparazitlardan Hyalomma va Rhipicephalus avlodlariga mansub turlar esa ular orasida dominantlik qilishi aniqlandi.

Ektoparazitlarning mavsumiy fenologiyasini o'rganish davomida Nukus tumanidagi "Dami-ata" fermer xo'jaligi, "Samanbay" mahallasi hamda Qorao'zak tumanidagi qo'ychilikka ixtisoslashgan "Nur tilek Qarao'zek" fermer xo'jaligi va "Qo'ybaq" mahallalaridagi mavjud chorva mollarini ektoparazitlar bilan zararlanish darajasini o'rganishga oid o'tkazilgan tekshirishlar va kuzatuvlar jarayonida, mazkur hududlarda asosan Hyalomma anatolicum, H.plumbeum, H.detrutum, Rhipicephalus bursa, Rh.turanicus, Dermacentor marginatus ektoparazitlari, junxo'rlardan Bovicola (Bovicola ovis, Bovicola bovis) avlodlariga mansub ektoparazitlar uchrashi qayd etildi (1-jadval, 1-rasm).



1- rasm. Bovicola ovisning lichinka va imago shakllari

1-jadval

Qoraqalpog'iston Respublikasining Nukus va Qorao'zak tumanlari hududida topilgan ektoparazitlar turlari

T.r	Ektoparazit turlari	Zararlangan hayvon turlari	Mavsumlar
1.	Hyalomma anatolicum	qoramol	Issiq mavsumlarda qishda
2.	Hyalomma detritum		
3.	Hyalomma plumbeum	qoramol	Issiq mavsumlarda Nimfasi
4.	Hyalomma scupense	qoramol	Issiq mavsumlarda
5.	Dermacentor marginatus	qoramol	Issiq mavsumlarda
6.	Rhipicephalus bursa	qoramol	Barcha mavsumlarda, qishda lichinka va nimfasi
7.	Rhipicephalus turanicus		
8.	Haemaphysalis sulcata	qoramol	Issiq mavsumlarda
9.	Haemaphysalis punctata	qoramol	Issiq mavsumlarda
10.	Hyalomma anatolicum	qo'y	Issiq mavsumlarda
11.	Bovicola ovis	qo'y	Barcha mavsumlarda
12.	Bovicola bovis	qoramol	Barcha mavsumlarda

Ushbu ektoparazitlar qoramollar va qo'ylar tanasida parazitlik qiluvchi mavsumiy zooparazitlar sifatida aniqlandi. Ularning mavsumiy harakati tashqi muhit haroratga bog'liq holda bahor faslining boshlarida boshlanib, yoz faslida ularning parazitlik xususiyatining avjiga chiqish davriga to'g'ri kelishi aniqlandi (1-jadval, 2-rasm).

Qoramollar tanasida ektoparazitlar mart oyining oxiri va aprel oylarining boshlarida donalab topildi. Iyun, iyul oylarida esa ularning ko'payish jarayonini jadallashganligi kuzatildi. Olib borilgan ilmiy tadqiqotlarimiz natijasida qoramollarning ektoparazitoz kasalliklari yoz faslida avjiga chiqishi qayd qilindi.



2- rasm. Rhipicephalus avlodi kanalarining dorsal va ventral ko'rinishi

Nukus tumanidagi “Qon’iratbay-Mexri” fermer xo’jaligidagi qo’y-echkilar hamda Qorao‘zak tumanidagi “Qo’ybaq” va Nukus tumanidagi “Samanbay” mahallalariga qarashli aholi xonadonlaridagi qo’ylarni ektoparazitlar bilan zararlanishini mavsumiy dinamikasini o’rganish borasida olib borgan tadqiqotlarimiz tahlili natijasida ta’kidlash kerakki, qo’ylarning ektoparazitlar bilan zararlanish ko’rsatkichi qish faslida o’rtacha darajada, bahor faslida maksimal darajada va yoz-kuz oylarida esa minimal darajada bo’lishi aniqlandi.

Xulosa. 1. Qoraqalpog’iston Respublikasi sharoitida qishloq xo’jalik hayvonlari orasida asosan 12 ta turga mansub ektoparazitlar - Hyalomma anatolicum, H.plumbeum, H.scupense, H.detritum, Rhipicephalus bursa, Rh.turanicus, Haemaphysalis sulcata, H.punctata, Dermacentor marginatus, Ixodes ricinus, Bovicola bovis, B. ovis parazitlik qilishi qayd qilindi.

2. Qoraqalpog’iston sharoitida chorvachilik fermer xo’jaliklaridagi qoramollar va qo’ylarda ektoparazitlarning mavsumiy faolligi aprel oyining ikkinchi dekadasidan boshlanib, eng cho’qqiga chiqishi iyun-iyul oylarida kuzatilishi aniqlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Pulatov, F. S., Rakhimov, M. Y., Ismoilov, A. S., Boltaev, D. M., Kamalova, A. I., & Djalolov, A. A. (2022). Fauna and phenoecology of zooparasites. *Annals of forest research Scopus journal*, 65(1), 854-863.

2. Pulatov, F. S., Rakhimov, M. Y., Ismoilov, A. S., Boltayev, D. M., Kamalova, A. I., & Djalolov, A. A. (2023). Ecogenesis of ECTO and Endoparasites in Animals. *Journal of Survey in Fisheries Sciences*, 10, 2238-2245.
3. Пулатов, Ф., Рахимов, М., Исмоилов, А., Болтаев, Д., Камалова, А., & Джалолов, А. (2022). Фауна и феноэкология зоопаразитов. *in Library*, 22(4), 855-863.
4. Рахимов, М., Камалова, А., & Мавлонов, С. (2023). Изучение заболевания иксодидозом крупного рогатого скота в экспериментальных экспериментах. *in Library*, 3(3), 18-21.
5. Ainura, K. (2023). DISTRIBUTION OF ECTOPARASITES IN LIVESTOCK FARMS OF THE REPUBLIC OF KARAKALPAKSTAN. In *Formation and Development of Pedagogical Creativity: International Scientific-Practical Conference (Belgium)* (Vol. 1, pp. 193-194).
6. Ainura, K. (2023). STUDY OF THE DISEASES IXODIDOSIS IN EXPERIMENTAL EXPERIMENTS. MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH, 3(28), 190-196.
7. Мавланов, С., & Камалова, А. (2023). ҚОРАМОЛЛАРНИ ИКСОДИДОЗ КАСАЛЛИГИНИ ЭКСПЕРИМЕНТАЛ ТАЖРИБАЛАРДА ЎРГАНИШ. *Science and innovation*, 2(Special Issue 8), 1755-1761.
8. Мавланов, С., Камалова, А., & Маматкулов, У. (2022). Экология энтомофагов. *Перспективы развития ветеринарной науки и её роль в обеспечении пищевой безопасности*, 1(1), 267-271.
9. Иргашев, У. К., Холов, Ш., Камалова, А. И., & Мавланов, С. И. (2021). Меры борьбы против эктопаразитов.
10. Kamalova, A. I. (2024). THE SIGNIFICANCE OF ECHINOCOCCOSIS IN VETERINARY MEDICINE AND HUMAN LIFE. *Creative Commons Attribution 4.0 International License.*, 1(5), 90-95.
11. Мавланов, С., Камалова, А., Пулатов, Ф., & Исмоилов, А. (2024). Исследование остатка «АЛЬФА-ШАКТИ» 10% ЭК в коровьем молоке. *in Library*, 2(2), 201-205.
12. Рахимов, М., Исмоилов, А., Шеркулов, А., & Камалова, А. (2024). Фауна и сезонная динамика симбионтов на пастбищах. *in Library*, 2(2), 30-33.
13. Камалова, А., Мавланов, С., & Исмоилов, А. (2024). Исследование остатков препарата «АЛЬФА-ШАКТИ» 10% ЭК в молоке крупного рогатого скота. *in Library*, 1(3), 201-205.
14. Sarsenbaeva, G. B., & Kamalova, A. I. (2024, November). QARAMALLARDA AKTINAMIKOZ KESELLIGIN XIRURGIK USILDA EMLEW: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14223149>. In *International scientific and practical conference* (Vol. 1, No. 1, pp. 143-146).
15. Jarilqaganova, G. J., & Kamalova, A. I. (2024, November). TAWIQLARDA KOLIBAKTERIOZ KESELLIGINI ETIOLOGIYASI HAM ALDIN ALIW USILLARIN UYRENIW: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14223189>. In *International scientific and practical conference* (Vol. 1, No. 1, pp. 146-149).

16. Kamalova, A. I., Mavlanov, S. I., & Ismoilov, A. S. (2024). EKTOPARAZITLAR BILAN ZARARLANGAN QORAMOLLAR QON KO'RSATKICHLARI. *Yangi O'zbekiston ustozlari*, 2(29), 117-121.

GASTEROPHILUS LICHINKALARINING OTLAR OG'IZ BO'SHLIG'IGA PATALOGIK TA'SIRI

S.F.Erimov

*Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar
universiteti Nukus filiali*

Annotatsiya: Mazkur maqolada Chimboy va Qo'ng'iro't tumanlarida ilk bor "Ot oshqozon bo'kasi - gastrofilyoz" kasalligini qo'zg'atuvchi *Gasterophilus* lichinkalari og'iz bo'shlig'i to'qimalarida yashashi o'tkazilgan gelmintologik tadqiqotlar natijasida isbotlandi. Ular asosan til asosining pastki qismi – *radix linguae* sohasida, ya'ni tilni og'iz bo'shlig'iga biriktiruvchi mushak qatlamida, hiqqildoq atrofida va shu joyning tepa tanglayga yaqin joylarda joylashgani kuzatildi. Lichinkalar shilliq qavatga yopishib, *miaz* yaralarga sabab bo'lishi, bunday zararlanishlar otlarning oziqlanish, chaynash va yutish funksiyalarini buzilishlariga olib kelishi aniqlandi. Tadqiqot natijalari gasterofillyozni klinik kuzatishlar asosida erta va oson aniqlash, mazkur lokalizatsiya joylari veterinar mutaxassislariga differensial diagnostikada, ayniqsa, yurga xos ayrim yuqumli kasalliklardan ajratishda muhim yo'nalish beradi.

Kalit so'zlar: *Gasterophilus*, *lichinka*, *otlar patologiyasi*, *og'iz bo'shlig'i*, *radix linguae*, *miaz*, *yumshoq tanglay*, *gelmintologik yorib ko'rish*, *til shilliq qavati*, *hiqqildoq sohasidagi lichinkalar*.

Kirish: Gastrofilyoz - otlarda "Oshqozon bo'kasi" kasalligi bo'lib, uni *Gasterophilus* avlodiga mansub hasharotlar chiqaradi. Ushbu kasallik, asosan, otlarning oshqozon tizimiga, ayniqsa og'iz bo'shlig'iga joylashadigan lichinkalar orqali rivojlanadi. Og'iz bo'shlig'ida faqat 1-bosqich lichinkalarining mavjudligi va ularning *miaz* (parazitar yara) hosil qilishi dunyo olimlari tomonidan allaqachon aniq bo'lgan bo'lsada, 2-3-bosqichli lichinkalarning ushbu joydagi tropizimi (joylashish va yashashi) Qoraqalpog'iston Respublikasida hozirgi kunga qadar to'liq o'rganilmagan. Bu muammo, ayniqsa, gasterofillyozning diagnostikasi va kasallikni erta aniqlashda to'siqlar yaratmoqda. Ma'lumki, otlarda gasterofillyoz kasalligining klinik belgilari noaniq tarzda nomoyon bo'ladi deb izohlanadi. Bu esa veterinariya mutaxassislariga kasallikni tez va to'g'ri diagnostika qilishda katta qiyinchiliklar tug'diradi.

Qoraqalpog'iston mintaqasida ushbu kasallikning to'liq klinik tasviri va patogenezini o'rganishning ahamiyati kundan-kunga ortmoqda. Ushbu parazitlar faqat og'iz bo'shlig'iga emas, balki boshqa hazm tizimlarga ham o'z salbit ta'sirini o'tkazib, otlarning umumiy holatini yomonlashtiradi. Ushbu kasallikni aniqlashda immunologik tahlil va immunaferment tahlil kabi ilg'or diagnostika usullari katta